

نگاهی به وضعیت موسیقی مذهبی ایران همزمان با ایام شهادت حضرت فاطمه زهرا (س)

ماییم و نوای بی‌نوایی

نمونه‌هایی از این موسیقی بوده‌اند که در قرن اخیر فراموش شده‌اند؛ از این میان بیش از ۹۰ نوع صلوات‌خوانی گروهی در نقاط مختلف ایران وجود داشته که متأسفانه در حال حاضر تنها ۲ نوع آن شناخته شده است. موسیقی مناسبتی مذهبی در میان اقوام مختلف ایران از گوناگونی و ویژگی‌های مهمی برخوردار بوده است؛ خراسانی‌ها، کرمانی‌ها، بوشهری‌ها، کردها و آذربایجانی‌ها موسیقی خاص خود را دارند. برای مثال، هنوز در بخش‌هایی از خراسان و شهداد کرمان، نوازندگانی اجرا می‌شود و در بوشهر، آیینی در سحرگاه وجود دارد به نام «دم سحری» که همان طور که اشاره شد هنوز هم زنده و جاری است. ترکمن‌ها نیز موسیقی ویژه خود را دارند. به گفته «طواق سعادت» از بخشی‌های ترکمن، یکی از مشهورترین قطعاتی که همواره در ماه رمضان در میان ترکمن‌ها شنیده و اجرا می‌شود، قطعه «محمد رسول‌الله» است که شعر آن را محتوم‌قلی فراغی سروده است؛ علاوه بر این، ۲ قطعه دیگر با عنوان «قرآن» و «گناه‌بندگان را ببخش» از دیگر نغمه‌هایی هستند که در میان ترکمن‌ها رواج دارند، اگر چه به نظر می‌رسد این قطعات نیز چون دیگر آواهای بخشی‌های ترکمن به مرور زمان فراموشی سپرده می‌شود. در مجموع باید گفت بر خلاف تصور خیلی‌ها، موسیقی مذهبی در ایران پر از شادی بود، چرا که می‌کوشید انسان را به معنویت نزدیک کند. تنها اشعار حزین‌انگیزی که در این ماه خوانده می‌شد، به ایام شهادت حضرت علی (ع) بازمی‌گشت. «مقنبت‌خوانی» ویژه شب‌های قدر بود و در رثای حضرت علی (ع) خوانده می‌شد. در نیمه رمضان هم مولودی خوانی و مناجات حسنی وجود داشت. حتی «صلوات‌خوانی» تنها به ماه رمضان اختصاص نداشت اما در این ماه زیباتر اجرا می‌شد. به هر حال آنچه مشخص است، بخش عمده‌ای از این رسم و رسوم ماندگار موسیقی مذهبی سالیانی است به دست فراموشی سپرده شده است.

فرزانه غلامی تبار: موسیقی مذهبی یکی از انواع موسیقی مناسبتی در کشور است که از دیرباز در کشور رواج داشته است. به عنوان مثال رسم نوازندگانی برای رؤیت هلال ماه در ایران به پیش از اسلام بازمی‌گردد. ایرانی‌ها ابتدای هر ماه نغمه می‌زدند تا رسیدن ماه تازه را خبر دهند. در شاهنامه فردوسی ۱۸ بار به نوازندگانی اشاره شده است. پس از اسلام این رسم به گونه‌های دیگر ادامه یافت. چلووش‌خوان‌ها هم آمدن ماه رمضان را نوید می‌دادند؛ به این معنی که ۲ یا ۳ روز قبل از فرا رسیدن ماه رمضان به خیابان‌ها می‌رفتند و آمدن ماه رمضان را نوید می‌دادند تا مسلمانان خود را برای چنین ماهی آماده کنند و غیرمسلمانان تظاهر به روزه‌خواری نکنند. همین چلووش‌خوان‌ها ۳ روز آخر ماه رمضان، «لوداع‌خوانی» می‌کردند و به استقبال ماه شوال می‌رفتند. تا ۵۰ سال پیش در گوشه و کنار ایران موسیقی ویژه ماه رمضان داشتیم. موسیقی آیینی همواره در ایران فعال و پابرجا بود تا اینکه همزمان با روزگار پهلوی اول، نوازندگانی ممنوع و روزه‌خوانی تعطیل شد؛ اینگونه بود که خانه‌ها یک اتاق خود را به روزه‌خوانی اختصاص دادند و منبری ساختند که نشان دهنده پایداری‌شان در دین و هنر دینی بود. درباره وضعیت کنونی باید گفت تا چندین سال پیش هنوز در بعضی شهرهای ایران نغمه می‌نواختند و همسایه‌ها با ذکر صلوات همسایه‌شان را هنگام آذان صبح از خواب بیدار می‌کردند با این وجود، امروز تنها چند ذکر خوان در مناطق مختلف ایران باقی مانده‌اند که یادی از آنها نمی‌کنند. البته «دم سحری» مراسمی است که همچنان به وقت در استان بوشهر اجرا می‌شود، همچنین هنوز هم در آستان قدس رضوی، شهداد کرمان (امامزاده زید)، کاشان، نوش‌آباد، نایین و طبرستان مراسم نوازندگانی در ماه رمضان انجام می‌شود یا در میبد طبل افطار و سحری می‌نوازند. همچنین صلوات‌خوانی، ذکر خوانی، بسج‌الله‌خوانی و مقنبت‌خوانی

موسیقی مذهبی، نقطه اتکای وحدت شیعه و اهل سنت

خاطر گفتن شعر برای اهل بیت حتی کتابخانه‌شان توسط دیگران به آتش کشیده شده است و به خاطر این غم سخته کرده‌اند. شیخ‌رضا طالبانی در شعر کردی در حد ایرج میرزا است، یعنی به همان اندازه که ایرج میرزا هجو، هزل و طنز دارد، شیخ‌رضا هم در شعر کردی دارد. او با حکامان جبار شوخی نداشته است. از یکسو با شعرش به بعضی آدم‌هایی که نگاه مذهبی تند دارند هم می‌تازد. در انتهای شعرش پیامی می‌دهد که حواس‌تان باشد شمایی که پیامبر را دوست دارید، نباید بد آل ایشان را بگویند. در یکی از شعرهایش می‌گوید که بحث امام حسین (ع) چیزی فراتر از سرنوشت بشریت است که شما دارید آن را کتمان می‌کنید و کتمان کردن آن اشتباه بزرگی است. در انتهای شعرش هم می‌گوید: «سنی‌ام سنی ولیکن حب آل مصطفی/ دین و آیین من و آبا و اجداد من است». این خیلی بیت جالبی است.

حنفی است. «مخدوم‌قلی فراغی» که حدود ۲۵۰ سال پیش زندگی می‌کرده است با پدرش دولت‌محمد آزادی به ایران می‌آید و یک نوآوری‌هایی در شعر ترکمن به وجود می‌آورد که همان بهره‌گیری از فن عروض و قافیه در شعر ترکمن است. خود این باعث می‌شود شعر ترکمن به لحاظ درون‌مایه نمکی و تلفظی ریتمیک‌تر شود. ضمن اینکه مخدوم‌قلی فراغی توسل عظیمی به امه و اهل‌بیت دارد و شعرهای زیبایی در مدح ائمه گفته است؛ بویژه یک شعر به اسم «باقیشلا بیزی» (من را ببخش) دارد که دوتارنواها و بخشی‌ها آن را زمانی که باران نمی‌آید، می‌خوانند. حالت دعای باران داشت و بخشی‌ها وقتی این را می‌خوانند اعتقاد داشتند باران می‌آید. اهل سنت شافعی ما در غرب کشور هم به این قشیه رو آورده‌اند. مثلاً شیخ‌رضا طالبانی و طاهر بگ جاف شعرهای خیلی خوبی راجع به اهل‌بیت گفته‌اند. بعضی از آنها به

هوشنگ جاوید
پژوهشگر موسیقی

من از سال ۱۳۵۴ تا امروز دنبال موسیقی مناطق و نواحی هستم، نه به این عنوان که نمه گردآوری کنم، بلکه تجزیه و تحلیل و تاریخ‌نمها را دنبال می‌کنم و متن‌شان را مورد مقایسه قرار می‌دهم. خوشبختانه ما در کشوری زندگی می‌کنیم که به اندازه دنیا تنوع و طراوت قومی دارد. برای من بحث نگاه قوم‌ها به اهل‌بیت (ع) خیلی مهم است. مثلاً اهل سنت حنفی ما در تاریخ و در شعرهایشان نگاه زیبایی به آل‌الله داشته‌اند. یک شاعر اهل سنت حنفی در شرق کشور یک شعر سروده که همچنان این شعر در ایام محرم خوانده می‌شود. «ای قوم پر این عزا بگریید، بر کشته کربلا بگریید». این شعر سروده یکی از شاعران اهل سنت

یاقاطمه بنت نبی

به سایت موسیقی ما گفت: «در این سال‌ها همیشه دلم می‌خواست یک قطعه خیلی خاص برای حضرت فاطمه زهرا (س) بخوانم که بالاخره این اتفاق افتاد. «مادرانه» یک کار کاملاً احساسی با آهنگسازی بی‌نظیر فواد غفاری و تنظیم به پاندمانی هومن نامداری بود که امیدوارم توانسته باشم حق مطلب را ادا کنم. می‌توان گفت این نخستین حضور جدی من در صحنه نمایش بود. در واقع در صحنه آخر تئاتر، علاوه بر زمزمه این قطعه، حس لحظه‌ای خودم را هم بازی کردم. البته یکسری میزانش هم داشتم و کارگردان مثل بقیه با من تمرین کرد، منتها حضورم روی صحنه به اندازه طول همان قطعه بود. در واقع حس و حال یک خواننده در صحنه نمایش در حال نجوا کردن این آهنگ بود. یک بازی کوچک با اردلان شجاع‌کاه و شهرام عبدلی داشتم و در نهایت هم نمایش با خود من تمام می‌شد.»

«دوستت دارم» تفاوت‌های زیادی داشت، باز هم توانست جایگاه ویژه‌ای بین طرفداران ناصر عبداللهی و سایر مخاطبان پیدا کند. زنده‌یاد عبداللهی تعلق خاطر ویژه‌ای نسبت به این قطعه داشت و در مصاحبه‌هایش با افتخار از قطعه فاطمه بنت نبی (س) یاد می‌کرد. سال ۸۵ پس از درگذشت ناصر عبداللهی نیز قطعه‌ای به نام «بهر علی و زهرا» منتشر شد که با موضوع ازدواج این زوج معصوم و برای عرض ارادت به پیشگاه آنان بود.

■ بنیامین بهادری

بنیامین بهادری نیز از خواننده‌هایی است که همیشه از اعتقادات مذهبی خود به صراحت سخن گفته و حتی چندین مرتبه فیلم‌هایی از نوحه‌خوانی‌هایش در هیات‌های مشهور مذهبی در فضای مجازی منتشر شده است. بنیامین برای ابراز ارادت و علاقه خود به حضرت فاطمه زهرا (س) «گل یاس ۲» را با ترانه‌ای از «فرید احمدی» و ملودی خودش و تنظیم مرحوم «تیمار و ارسته» اجرا کرد و در آلبوم «۹۳» قرار داد. اتفاقاً این اثر در زمانی منتشر شد که فاصله زیادی تا شروع ایام فاطمیه باقی نمانده بود. به غیر از ملودی محزون و تکنوازی ویولن شنیدنی مرحوم و ارسته، این اثر یک نکته شاخص و حائز اهمیت داشت، آن هم اینکه فرید احمدی در بین ترانه خود از ۲ بیت شعر به زبان عربی استفاده کرد و همین مسأله برای مخاطبان سؤالات زیادی ایجاد کرده بود. داستان آن بخش عربی این بود که گفته می‌شود این شعر منسوب به حضرت علی (ع) است و در برخی روایات تاریخی آمده که وقتی فاطمه زهرا (س) از زمین رخت بریست و بیکر مطهرش درون خاک قرار گرفت، امام علی (ع) در ناحیه‌ای از بقیع هر شب با رسول خدا (ص) آهسته سخن می‌گفت و برای زهرای بتول اشک می‌ریخت.

■ علی لهراسی

علی لهراسی نیز برای اولین بار قطعه‌ای را با موضوع شهادت حضرت زهرا (س) خواند که در تئاتر «غبار» اجرا شد. این تئاتر در ایام فاطمیه هر شب به میزبانی تالار وحدت تهران روی صحنه می‌رفت و علی لهراسی در بخشی از این نمایش پرستاره و متفاوت، روی صحنه حاضر می‌شد و قطعه خود را می‌خواند. این اثر به نام «مادرانه» با ملودی «فواد غفاری» و تنظیم «هومن نامداری» تهیه شده و بازتاب‌های زیادی در تئاتر غبار داشت. علی لهراسی چندین بار در این قطعه و حضورش در نمایش غبار

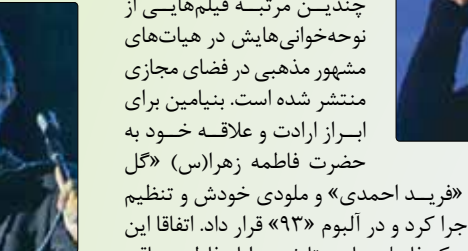
تولیدات مناسبتی موسیقی پاپ تغییر کرد و این مراکز با داشتن بودجه‌های مناسب به دنبال سفارش تولیدات مذهبی به انواع و اقسام خواننده‌های پاپ بودند که متأسفانه از دل این تولیدات، اثر در خوری منتشر نشد و از آنجا که مراکز به عنوان سفارش‌دهنده اثر به دنبال خواننده‌های مشهور پاپ می‌رفتند، این خواننده‌ها اثر را به چشم یک اثر سفارشی نگاه می‌کردند و آنچنان که باید با جان و دل و اعتقاد برایش وقت نمی‌گذاشتند و در نتیجه این تولیدات به ضعیف‌ترین آثار خواننده‌های مشهور پاپ بدل شدند که بحث درباره آن در این مقاله نمی‌گنجد، اگر نه شایسته بود به بخشی از اینگونه آثار اشاره می‌شد.

البته ناگفته نماند مدیران این مراکز موسیقایی وقتی مشاهده کردند سفارش تولید اثر به خواننده‌های مشهور پاپ با نتایج خوبی همراه نیست، از اواخر دهه ۹۰ با چرخشی هوشمندانه سعی کردند بیشترین سرمایه‌گذاری خود را در حوزه سرود انجام دهند و انصافاً طی چند سال اخیر آثار قابل توجهی از موسیقی مذهبی توسط گروه‌های سرود نوجوان و جوان توسط مراکز موسیقی بسیج، دفتر موسیقی صداوسیما و مرکز موسیقی حوزه هنری منتشر شد.

اما بازگردیم به تولید آثار شاخص خواننده‌های پاپ در حوزه موسیقی مذهبی که بد نیست به بهانه همزمانی با ایام شهادت حضرت فاطمه (س) به آثار شاخص موسیقی پاپ در وصف حضرت فاطمه (س) اشاره کنیم که از این میان می‌توان به آثار خوانندگانی چون ناصر عبداللهی، حامد زمانی، بنیامین بهادری و حامد محضری اشاره کرد که این آثار به نسبت سایر آثار خواننده بیشتر مورد استقبال قرار گرفت که در ادامه نیم‌نگاهی به این آثار منتخب شده است.

زنده‌یاد ناصر عبداللهی از همان ابتدای فعالیتش در عرصه موسیقی ارادت ویژه‌ای نسبت به پیامبر اسلام (ص) و اهل‌بیت ایشان داشت و نخستین قطعه‌ای که از او به گوش مخاطبان تلویزیون رسید، سمفونی محمد (ص) در سال ۱۳۷۴ بود. مرحوم عبداللهی در دومین آلبومش به نام «دوستت دارم» قطعه‌ای به نام فاطمه بنت نبی (س) داشت که خودش آن را روی شعری از «علی معلم» آهنگسازی و تنظیم کرد. البته پیش‌درآمد این اثر شنیدنی در آن آلبوم دکلمه متفاوتی از «پرویز پرستویی» با مطلع «از آب نه از مهر آب می‌گویم» نوشته «مجتبی معظمی» بود و در بین قطعه فاطمه بنت نبی (س) یک دکلمه دیگر از این بازیگر پیشکسوت وجود داشت. این اثر ارکسترال با وجود اینکه از لحاظ مضمون و موسیقی با سایر قطعات آلبوم

حامد محضری نیز علاوه بر اینکه در زمینه تولید و انتشار قطعات عاشقانه فعال است، کارهای مذهبی پرطرفداری هم در کارنامه خود دارد. از جمله قطعه «حضرت زهرا» که او این اثر را در سال ۹۳ منتشر کرد و تیتراژ برنامه «ب مثل بهار» بود. تقارن ایام فاطمیه و نوروز در آن سال باعث شد فضای این کار با برنامه «ب مثل بهار» همخوانی خوبی داشته باشد. البته حامد محضری‌نیا اسمال هم یک قطعه با موضوع شهادت حضرت زهرا (س) دارد که بزودی منتشر می‌شود. این اثر به نام «یاس کیود» با ترانه و موسیقی خودش تولید شده و تنظیم‌کننده این کار هم «علی اسماعیلی» است. حامد محضری‌نیا در این قطعه با «مجید خراطها» همکاری کرده است. این خواننده در قطعه «یاس کیود» ویولن نواخته و میکس و مستر را هم انجام داده است.

در این میان یکی از معروف‌ترین قطعات در مدح حضرت فاطمه زهرا (س)، «حضرت مهتاب» یا صدای حامد زمانی است؛ اثری با شعر متفاوت «علیرضا قزوه» و تنظیم «امید رهبران» که ۴ سال قبل منتشر شد اما روی آن کلیپ‌ها و فوتوکلیپ‌های زیادی ساخته شد و اتفاقاً انتشارش همزمان با ایام فاطمیه آن سال بود. حامد زمانی همیشه از این اثر در مصاحبه‌هایش یاد می‌کند و گاهی هم در کنسرت‌هایش اجرا می‌شود. قطعه «شبیبه تو» هم یکی دیگر از کارهای حامد زمانی در مدح بزرگ‌ترین بانوی اسلام است و این اثر هم فضایی محزون دارد و بیانیگر ظلم‌هایی است که بر اهل بیت پیامبر (ص) و حضرت زهرا (س) روا داشته شد.

